

Štefanovičová, Ivana

Kritické reflexie k vybraným naratívom vo výskume online náboženstva a spirituality

Religio. 2025, vol. 33, iss. 2, pp. 399-412

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/Rel2025-42054>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.83236>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](#)

Access Date: 08. 01. 2026

Version: 20260102

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

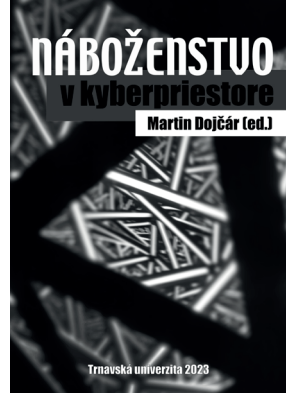
Kritické reflexie k vybraným naratívom vo výskume online náboženstva a spirituality¹

Martin Dojčár, ed.

Náboženstvo v kyberpriestore.

Trnavská Univerzita, 2023.

ISBN 9788056806159.

IVETA ŠTEFANOVIČOVÁ

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, Slovensko
• iveta.stefanovicova@savba.sk • ORCID 0009-0008-2871-1062

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave v spolupráci s cirkevným odborom Ministerstva kultúry SR, Fakultou masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a Univerzitou Brigham Younga v USA zorganizovali na pôde Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity medzinárodnú vedeckú konferenciu *Náboženstvo v kyberpriestore*, ktorá sa konala 28. septembra 2023. Výstupom konferencie je zborník prezentovaných príspevkov, ktorý bol vydaný koncom roka 2023 a zachytáva aktuálne prístupy bádateľov k problematike kyberspirituality a kybernáboženstva, najmä v našom geografickom priestore.²

Predložený text mal byť pôvodne krátkou recenziou tejto publikácie, no po zvážení možných negatívnych dopadov niektorých prezentovaných naratívov považujem za nevyhnutné problematiku výskumu online náboženstva a spirituality analyzovať v rámci rozsiahlejšej state, zohľadňujúc najmä nutnosť pozicionality vo vedeckom bádani.³ Bádateľ je všeobecne v pozícii autority (či už oprávnené alebo nie) a jeho výstupy majú dopad na verejnosť, ktorá sa v problematike neorientuje. Ak už výskumník prezentuje určitý názor, v zmysle hodnotenia javu ako „dobrého“, „zlého“, resp. „pozitívneho“ či „negatívneho“, nemalo by

1 Tento text je rozšírenou kritickou recenziou zborníku. Text nebol posouzen recenzentmi.

2 Martin Dojčár (ed.), *Náboženstvo v kyberpriestore* (Trnavská Univerzita, 2023).

3 K etike a dôležitosti reflexie pozicionality výskumníctva sú relevantné napríklad publikácie Miroslavy Kinczer a Tatiany Zachar Podolinskej: Miroslava Kinczer a Tatiana Zachar Podolinská, eds., *Etické dilemy v súčasnej etnológii, I.* (ÚESA SAV, v. v. i., 2024); Tatiana Zachar Podolinská, *Ethical Challenges in Ethnology and Anthropology: The Case of Slovakia [Late 20th and 21st Centuries]* (ÚESA SAV, v. v. i., 2024).

ísť o subjektívne hodnotenie, ale výlučne o tvrdenie vychádzajúce z výskumu (napr. z názoru respondentov). Ako hlavné argumenty proti tézám prezentovaným v zborníku poslúžia výsledky zahraničných výskumov venujúcich sa online náboženstvu. Tie, vychádzajúc z empirických dát získaných etnografickými metódami, vykazujú omnoho pozitívnejšie stanoviská, ktoré navyše odrážajú názory samotných veriacich a duchovných, a nie len bádateľov. Komparácia so zahraničnými výskumami tak ukazuje, aké dôležité je uvedomiť si, kto o danej problematike hovorí, a tiež aké výskumné metódy používa (a či vôbec).

Ako sa môžeme dočítať v anotácii analyzovanej publikácie, organizátori konferencie si ako hlavný cieľ zvolili „[...] preskúmať pôsobenie, limity a perspektívy tradičnej i netradičnej religiozity spoločne s rôznymi podobami spirituality v online priestore“. Anotácia ďalej pokračuje a čitateľa informuje o charaktere zborníka, a to, že „[...] sumarizuje zistenia zúčastnených odborníkov z tejto oblasti [...]“.“⁴ Pomyselnú vážnosť a neomylnosť prezentovaných informácií „zvyšuje“ i to, že konferencia nesie prívlastok „medzinárodná“ – hoci sa jej zúčastnil len jeden zahraničný hosť (ak nepočítame Česko). Čitateľ tak nadobudne dojem, že jednotlivé príspevky budú predstavovať výsledky dlhoročných výskumov založených na empirických dátach, avšak kriticky zmýšľajúci čitateľ po prečítaní zistí, že publikácia je väčšmi len zbierkou úvah, ktoré sa problematiky náboženstva v kyberpriestore dotýkajú vo väčšine prípadov len okrajovo. Príspevky neobsahujú žiadne dáta, ktorými by bádatelia svoje závery preukázateľne podložili. Vo veľkej miere neobsahujú vôbec žiadne konkrétne dáta. S výnimkou právnický orientovaného príspevku (ktorý má však iný problém) ide viac-menej len o úvahy, ktoré v oblasti danej problematiky nemajú výrazný prínos a aj samotný názov konferencie a publikácie je tak mierne zavádzajúci.

(Ne)autenticita náboženskej kyberskúsenosti ?

Príspevky v zborníku je možné rozdeliť do dvoch skupín – tú prvú tvoria tie, ktoré sa zaoberajú hodnotou kyberskúsenosti v zmysle jej autenticity. Prvý príspevok, z pera Slavomíra Gálíka (FMK UCM), s názvom *Možnosti a riziká tradičnej a netradičnej spirituality v kyberpriestore*⁵ sa k možnosti spojenia spirituality s kyberpriestorom stavia značne nedôverčivo až negatívne. V úvode príspevku autor podrobne definuje jednotlivé pojmy ako náboženstvo, spiritualita, kyberpriestor / audio-vizuálny priestor, pričom zachádza hlbšie aj do etymológie daných termínov. S odkazom na presun časti spoločenského života do online priestoru počas pandémie prechádza k obmedzeniam, ktoré online skúsenosť prináša. Konštatuje, že fyzická blízkosť veriacich sa v online priestore nedá prekonať: „V tomto prípade

4 Dojčár, *Náboženstvo v kyberpriestore*, text na obálke.

5 Slavomír Gálik, „Možnosti a riziká tradičnej a netradičnej spirituality v kyberpriestore,“ v *Náboženstvo v kyberpriestore*, ed. Milan Dojčár (Trnavská Univerzita, 2023), 7–22.

je telo človeka úplne nezastupiteľné a digitálne technológie mu môžu – v istých prípadoch – vytvárať maximálne audiovizuálnu podporu.“⁶ Kým na jednej strane autor poznamenáva, že nové digitálne médiá narušajú tradičné náboženstvo a spiritualitu, resp. jeho formu, pretože sa formovala prostredníctvom „tradičných médií“ ako je reč a písmo, akoby si neuvedomoval, že toto „narušenie“ nie je ani tak narušením, ako vývojom. Negatívne konotácie a prípadné znevažovanie digitálnej spirituálnej a náboženskej skúsenosti tak nemožno prijať, keď si uvedomíme, že v obdobnom vzťahu online (moderného) a offline (tradičného) média bolo predtým aj písmo (ako moderné médium) a reč (ako tradičné médium). Aj slovo „tradičné“ je tak nutné chápať nie ako konštantný termín, ale ako dynamický jav vychádzajúci z neustálej transformácie spoločnosti: „Rovnako ako vplyv vynálezu knihtače na náboženstvo v ranom novoveku je internet revolučný v tom, že otvoril možnosti udržania náboženstva a jeho rozvoja, a ovplyvňuje duchovný život modernej spoločnosti spôsobom, ktorý nikdy neexistoval.“⁷

Začiatok používania internetu ako nového média však nebol prekvapivo demonizovaný ani samotnými duchovnými, ba práve naopak, vnímali ho ako nástroj na zintenzívnenie náboženského prežívania, v kontexte vzájomného prepojenia veriacich. Elena Larsen uskutočnila štúdiu ešte v čase, keď sa online priestor vo väčšej miere len začínal využívať. V roku 2001 zisťovala medzi veriacimi v USA akým spôsobom využívanie internetu v náboženskej sfére zlepšilo ich duchovný život. 27 % jednotlivcov uviedlo, že ich duchovný život sa skutočne zlepšil. Pokiaľ však ide o duchovných, až 83 % zastávalo názor, že založenie webových stránok a používanie e-mailu výrazne prispelo k zlepšeniu duchovného života celej kongregácie.⁸

Positívny vplyv kyberpriestoru na náboženský život podporujú aj výsledky novej štúdie Alexandry Kirby Sokolow uskutočnenej v roku 2014, ktorá sa zamerala na členov spirituálnej stránky *The Cybershaman Tribe* a kresťanskej stránky *i-church*.⁹ Výsledky ukazujú, že posun duchovna z fyzického sveta do kyberpriestoru neznamená desakralizáciu spoločnosti, ani sociálnu izoláciu. Účastníci štúdie v oboch prípadoch opisujú vytváranie a rozvoj užších vzťahov v kyberpriestore, v porovnaní s fyzickou náboženskou komunitou. Kyberpriestor poskytuje množstvo príležitostí náboženskej praxe, zatiaľ čo fyzická cirkev obmedzuje náboženskú prax na konkrétny čas a miesto.¹⁰ Pokiaľ ide o sociálnu izoláciu, kyberpriestor podľa respondentov poskytuje nové príležitosti a cesty pre

6 Gálik, „Možnosti a riziká“, 18.

7 Asep Muhamad Iqbal, „When Religion Meets the Internet: Cyber-Religion and the Secularization Thesis,“ *Jurnal Komunikasi Islam* 6, no. 1 (2016): 1–28.

8 Elena Larsen, *CyberFaith: How Americans Pursue Religion Online* (Pew Internet & American Life Project, 2001), 21, <https://www.pewresearch.org/internet/2001/12/23/cyberfaith-how-americans-pursue-religion-online/>.

9 Alexandra Kirby Sokolow, *Cyberspirituality: Constructing Religion through the Internet* (Wesleyan University, 2014).

10 Sokolow, *Cyberspirituality*, 146.

medziľudské vzťahy a mnohokrát vedie aj k formovaniu nových fyzických komunít, ktoré následne kyberkomunita dopĺňa.¹¹

Na záver si Slavomír Gálik kladie otázku „[...] ako sa tradičná spiritualita môže prispôbiť novým digitálnym médiám v takej miere, že bude zachovaná jej podstata, resp. identita?“¹², pričom znova argumentuje absenciou fyzického tela ako niečoho nenahradiateľného, čo je samotnou podstatou tradičnej spirituality a konštatuje, že online spiritualita nebude nikdy schopná tento aspekt fyzického prežívania naplniť, nakoľko aktéri budú vždy vedieť, že dané prostredie je umelé, a preto neautentické.¹³ Vo svojich iných prácach Slavomír Gálik definuje prítomnosť tela ako „štandard tradičnej spirituality“. Telo má človeka držať v časových a priestorových súradniciach, a tak určovať, čo je skutočné v opozícii voči virtuálne prežívanému svetu, pričom uvádza, že i virtuálny svet je prežívaný autenticky, čím si autor zároveň odporuje.¹⁴ K tomu možno dodať len toľko, že „štandard“ (resp. istá norma) v oblasti spoločnosti/kultúry nikdy nebol ničím konštantným, a z toho dôvodu vo vedeckej argumentácii takáto rétorika nemôže obstáť.

Kyberpriestor, podľa autora, môže slúžiť len ako podpora spirituality a náboženstva „offline sveta“, nie však ako zdroj samostatného autentického transcendentna. I tu by sme mohli namietnuť, že za to, že v súčasnosti takto kyberpriestor nefunguje (aj o tom by sa dalo z hľadiska subjektívnych skúseností jednotlivcov polemizovať), nemožno vylúčiť, že tak nikdy ani fungovať nebude. Navyše, digitálny priestor je vnímaný jednotlivcami osobne, ako vytvorený priamo pre nich, takže pri konštatovaní o autenticite kyberzážitkov je potrebné byť opatrnejší, pričom by do úvahy malo byť brané aj subjektívne prežívanie jednotlivca, čím takúto formu zážitku, rovnocennú s „offline zážitkom“, naozaj nemôžeme vylučovať. Kybernáboženstvo je o sebaspiritualite, dehierarchizácii, pluralite a relativizme.¹⁵

Internet sám o sebe zatiaľ nevytvára ani nekonštruuje náboženstvo, to robia len ľudia ako jeho používatelia. Akékoľvek transformácie náboženstva však nemožno hodnotiť, nakoľko sú vždy ovplyvňované technologickými, sociálnymi, politickými a kultúrnymi podmienkami svojej doby.¹⁶

Cheryl Anne Casey vo svojom článku publikovanom v periodiku venovanom výlučne náboženstvu v kyberpriestore (*Heidelberg Journal of Religions on the*

11 Sokolow, *Cyberspirituality*, 148.

12 Gálik, „Možnosti a riziká,“ 19.

13 Gálik, „Možnosti a riziká,“ 19.

14 Slavomír Gálik, „Cyber-Spirituality as a New Form of Religion?“ *European Journal of Science and Theology* 11, no. 6 (2015): 5–14.

15 Morten Tomsen Højsgaard, „Cyber-Religion: On the Cutting Edge Between the Virtual and the Real,“ v *Religion and Cyberspace*, ed. Morten T. Højsgaard a Margit Warburg (Routledge, 2005), 50–64.

16 Højsgaard, „Cyber-Religion,“ 62.

Internet)¹⁷ vidí kyberpriestor ako vhodné médium pre náboženstvo i rituál. Kultúrny vývoj mení spôsob, akým sa o Bohu myslí aj hovorí. Z toho vyplýva, že náboženské rituály, symboly a obrazy posvätného sa nevyhnutne zmenia. Kyberpriestor ako nové médium podnecuje posun aj vo vykonávaní náboženského rituálu.¹⁸ Online svet tak oslobodzuje spiritualitu od konštruktov času a priestoru a umožňuje stálejší pocit posvätného v živote. Členovia stránok môžu kedykoľvek počas dňa písať blogy alebo príspevky na fórach, komunikovať v chatovacích miestnostiach, či vykonávať špecifické aktivity viažuce sa ku konkrétnej stránke, ako napr. videochaty, modlitby, čítanie rôznych textov, ale aj organizovať fyzické stretnutia.¹⁹

O autenticite kyberzázitkov bližšie pojednáva aj príspevok Sabíny Gálikovej Tolnaiovej (FMK UCM) – *Spiritualita v kyberpriestore: k otázke autenticity a hodnoty spirituálnej kyberskúsenosti* – ktorý sa javí ako triezvejší a perspektívnejší.²⁰ Úvodná časť príspevku je, znova ako v prvom prípade, venovaná vysvetľovaniu pojmov spiritualita a kyberpriestor, pričom autorka na daných dvoch stranách čerpá takmer výhradne z článku *The Relationship between Spirituality, Religion and Culture*.²¹ Pri definovaní kyberpriestoru v prvom rade upriamuje pozornosť na jeho umelosť a opisuje ho ako „softvérový konštrukt“ (znova sa môžeme pýtať: Keď už žijeme v sociálnom konštrakte, prečo by softvérový konštrukt mal byť menejcenný, resp. zlý?). Zároveň však zdôrazňuje dôležitosť kyberpriestoru pre život súčasného človeka, či v rámci formovania identity alebo nadväzovania a udržiavania medziľudských vzťahov. Na rozdiel od Slavomíra Gálika považuje telo za súčasť kybernetického prenosu, nakoľko vnímanie mimo fyzického tela môže byť kognitívne zmapované a precítené aj fyzicky, a to aj bez kinestetických sensorov spätnej väzby, pričom sa odvoláva i na možnú budúcu existenciu plne imerzívnej virtuálnej reality poskytujúcej kompletnú sensorickú imerziu.²²

V tretej časti príspevku autorka spája problematiku kyberpriestoru a spirituality. Objekty v kyberpriestore opisuje nielen ako technologické, ale zároveň aj ako psychologické a kultúrne, na základe čoho prichádza k otázke, či je kyber-spirituálna skúsenosť autentická alebo nie.²³ V závere príspevku autorka (alebo

17 Cheryl Anne Casey, „Virtual Ritual, Real Faith: The Revirtualization of Religious Ritual in Cyberspace,“ *Journal of Religions on the Internet* 2, č. 1 (2006): 73–90.

18 Casey, „Virtual Ritual, Real Faith,“ 85.

19 Sokolow, *Cyberspirituality*, 47.

20 Silvia Gáliková Tolnaiová, „Spiritualita v kyberpriestore: k otázke autenticity a hodnoty spirituálnej kyberskúsenosti,“ v *Náboženstvo v kyberpriestore*, ed. Martin Dojčár (Trnavská univerzita, 2023), 23–47.

21 Anton Platovnjak, „The Relationship between Spirituality, Religion and Culture,“ *Bogoslovni vestnik* 77, č. 1 (2017): 71–83.

22 Gáliková Tolnaiová, „Spiritualita v kyberpriestorei,“ 31.

23 Gáliková Tolnaiová, „Spiritualita v kyberpriestorei,“ 33.

jej zdroje) skĺzava skôr k negatívnemu hodnoteniu analyzovaného javu, podobne ako to môžeme vidieť v prvom príspevku. „Kybersvet narušil naše vnímanie reality a miesta človeka“²⁴ – je to znova obdobné ako povedať, že vynález písma urobil to isté. Kybersprietor je nutné vnímať nie ako narušenie, len ako ďalší vývoj, akési „predĺženie reality“ a uľahčenie života v kontexte rýchlejšej práce s informáciami rôzneho druhu. Následne však autorka správne podotýka, že je potrebné identifikovať nový/iný druh spirituálneho zážitku. Spirituálny zážitok v rámci kyberkultúry a kybeskúsenosti je nutné chápať ako subjektívny individuálny proces.²⁵ Argumentuje taktiež možným vnímaním technológií a ich využitia ako „božieho daru“, čo by v prípade veriacich nemalo takúto formu skúsenosti degradovať, keďže v technológii nie je nič posvätné, rovnako ako v tlači a iných médiách²⁶ – v tomto bode nie je jasné, aký postoj teda autorka zastáva, keďže sme sa predtým mohli o kyberprietore dočítať ako o „narušení“. Tému však aj napriek tomu uzatvára neutrálnym konštatovaním, že aj keď nie je kyberspiritualita menejcennou alternatívou, nie je ani jej lepšou náhradou. Zdôrazňuje taktiež potrebu pestovať rovnováhu medzi online a offline skúsenosťou (čo je však znova len osobný názor), a ďalej argumentuje tým, že technológie boli (umelo) vytvorené na zlepšenie života a nie na to, aby mu dávali sami o sebe zmysel – nemôžeme však to isté povedať aj o existencii náboženstva? Článok taktiež obsahuje zaujímavé úvahy. Jeho nedostatkom je len to, že z textu nie je úplne jasné, či sú prezentované autorkine myšlienky, alebo prebrané zo sekundárnych zdrojov. V každom prípade však nie sú podložené konkrétnymi dátami. Súdiac podľa množstva citácií rovnakých autorov, ako aj na základe konštatovaní typu „podľa bádateľa XY...“, pôsobí článok len ako deskripcia rôznych (i protichodných) tvrdení iných bádateľov, bez vlastnej pridanej hodnoty a zaujatia stanoviska založeného na realizácii vlastného výskumu opísaného javu.

Výraznou časťou negatívnej rétoriky je teda vytváranie nezmyselnej opozície a bariéry medzi skutočným a virtuálnym. Niektorí bádatelia tak hovoria o tom, že kyberskúsenosť môže byť skutočnou len v prípade, ak nebude vnímaná prostredníctvom pozerania na obrazovky, ale „[...] priameho zapojenia mozgu do kyberprietoru [...]“.²⁷ Aj takúto víziu novej technologickej inovácie budúcnosti však napríklad citovaný autor vníma výslovne negatívne, pričom uvádza, že aj potenciálna schopnosť jej naplnenia by nemala byť v záujme ľudstva uskutočnená.²⁸

24 Gáliková Tolnaiová, „Spiritualita v kyberprietorei,“ 35.

25 Gáliková Tolnaiová, „Spiritualita v kyberprietorei,“ 39.

26 Gáliková Tolnaiová, „Spiritualita v kyberprietorei,“ 41.

27 Stephen D. O’Leary, „Utopian and Dystopian Possibilities of Networked Religion in the New Millennium,“ v *Religion and Cyberspace*, ed. Morten T. Højsgaard a Margit Warburg (Routledge, 2005), 48.

28 O’Leary, „Utopian and Dystopian Possibilities,“ 49.

Dopady kyberspirituality na spoločnosť

Druhá skupina príspevkov hovorí o vplyvoch kyberspirituality na spoločnosť. Príspevok *Výkon náboženskej slobody v USA počas pandémie*, ktorého autorom je Jonathon Tichy (College of Humanities, Brigham Young University), nazerá na problematiku kyberskúsenosti právnou optikou.²⁹ K svojej analýze si síce volí konkrétne prípady súdnych sporov uskutočnených v USA, ako aj vyjadrenia rôznych predstaviteľov, avšak aj tu sa autorova práca s dátami mení skôr na ich osobnú interpretáciu, než na prezentáciu právnych aspektov rozhodnutí štátu či súdu založených na hlbšom prieskume príslušnej legislatívy a jurisdikcie. V úvode autor predstavuje situáciu počas pandémie covid-19, kedy bolo v dôsledku protiepidemiologických opatrení zakázané vykonávanie verejných bohoslužieb.³⁰ Veriaci tak boli nútení presunúť sa do kyberprostredia, nakoľko ich jedinou možnosťou sa stalo sledovanie online streamovaných bohoslužieb, čo pre nich bolo len nedokonalou náhradou osobnej účasti. Dôsledkom tohto boli mnohé právne spory, keďže sa niektorí veriaci domnievali, že rozhodnutie o zákaze bohoslužieb bolo nesprávne i nezákonné, pričom argumentovali povolenými obchodnými či inými rekreačnými aktivitami. Po podaní podnetu na súde v New Yorku, tento súd rozhodol, že nariadenie o zákaze vykonávania verejných bohoslužieb porušovalo americkú ústavu, konkrétne časť zaručujúcu náboženskú slobodu občanov. Autor ďalej uvádza, akým spôsobom sa pri rozhodovaní o zákaze uvažovalo. Prístupné tak mali zostať zariadenia, ktoré sú spoločensky dôležité – majú určitú spoločenskú hodnotu a prínos, v kontexte zabezpečovania základných ľudských potrieb (napr. jedlo, zdravotná starostlivosť), resp. či stojí daná vec za riziko. Tu je ale nutné sa pýtať (aj v kontexte iných príspevkov zo zborníka, ktoré považujú kyberpriestor za nedostatočný pre náboženské prežívanie), prečo by mala byť online bohoslužba menej hodnotná, ak je podľa veriacich boh všadeprítomný? Azda najdôležitejšou a zároveň najproblematickejšou časťou príspevku je nasledujúce vyjadrenie autora:

Domnievam sa, že dôsledky narušenia činnosti našich cirkví a duševného zdravia ich členov sa ešte nemuseli úplne prejaviť. Jestvujú silné dôkazy, že to bude mať dlhodobé následky pre duševné zdravie, ktoré sa ešte možno plne neprejavili. Počas pandémie a po nej zaznamenali úmrtia súvisiace s alkoholom bezprecedentný nárast o 25 %. Počet týnedžeriek, ktoré uvažujú o sebapoškodzovaní alebo samovražde sa zvýšil o 26 % a prípady domáceho násillia narástli o viac ako 8 %.³¹

29 Jonathon Tichy, „Výkon náboženskej slobody v USA počas pandémie,“ v *Náboženstvo v kyberpriestore*, ed. Martin Dojčár (Trnava: Trnavská univerzita, 2023), 104–13.

30 Tichy, „Výkon náboženskej slobody,“ 104.

31 Tichy, „Výkon náboženskej slobody,“ 110.

Autor tu vedľa seba stavia dve informácie, ktoré síce explicitne nespája, no už ich umiestnením a výberom slov výrazne naznačuje, že majú priamy súvis, čo možno v duchu prezentovaných postojov považovať za úmyselné skresľovanie informácií tak, aby slúžili osobnému presvedčeniu. Problémom v uvažovaní o zákaze vykonávania bohoslužieb je to, že na problematiku je nahliadané prostredníctvom automatického (a nezmyselného) delenia ľudských aktivít na náboženské (ktoré boli zakázané) a sekulárne (ktoré zostali povolené). Pod pojmom sekulárne aktivity sú však chápané obchodné aktivity a rekreačné aktivity v prírode, ktoré ale vykonávajú rovnako tak neveriaci aj veriaci. Čo sa ale týka napríklad činnosti rôznych zábavných podnikov, tie boli tiež zakázané. S použitím rétoriky autora tak nešlo o porušenie výsostne náboženskej slobody, ale slobody ako takej, v zmysle zákazu zhromažďovania sa bez ohľadu na religiozitu. Vytvárať z opatrení protinábožensky namierený problém tak nie je úplne na mieste.

Príspevok Radovana Šoltésa (Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej Univerzity v Prešove), *Problém pozornosti a kontemplácie v kyberpriestore*, nahliada na problematiku zo všeobecného hľadiska a náboženstva ako takého sa priamo nedotýka.³² Príspevok nahliada na technológie a súčasný nimi ovplyvnený životný štýl ľudí znova negatívne – autor opisuje problémy so sústredením, civilizačné ochorenia, nadváhu, depresie, poruchy spánku, spôsobené tzv. digitálnym stresom či preťažovaním ľudí práve v kontexte neustáleho používania moderných technológií, a uvažuje, či je na takýto životný štýl ľudská „prirodzenosť“ nastavená: „[...] základný problém spočíva v tom, že nežijeme v súlade s našou duchovnou prirodzenosťou.“³³ V tomto bode sa však môžeme pýtať: Čo je vlastne prirodzenosť? I samotná prirodzenosť (podobne ako je to aj s pojmom tradícia) ide ruka v ruke s vývojom a neustálou evolúciou človeka a prispôbovaním sa novým podmienkam. Autor však zjavne dynamiku a vývoj spoločnosti odmieta, snažiac sa normativizovať životný štýl i použitím, v podstate bezvýznamných, patetických slov, čo môžeme vidieť napríklad na tvrdení: „Táto uponáhľanosť spôsobila, že sme zabudli na to, čo je podstatné a trvalé.“³⁴ Z vedeckého hľadiska je takáto rétorika absolútne neprípustná.

S podobnou rétorikou sa stretne v prácach autorov pochádzajúcich z islamského sveta. Tie prinášajú až apokalyptické vízie budúcnosti, citujúc i verše z Koránu, ktoré pokladajú za varovania aj pred kyberpriestorom. V niektorých textoch tak narazíme na ostrú kritiku moderného sveta – kapitalizmu, postmodernizmu a kyberpriestoru. Tieto tri fenomény, podľa niektorých autorov, odvádzajú svet od Boha, a postupne ho dovedú k zničeniu v dôsledku deštrukcie hraníc reality

32 Radoslav Šoltés, „Problém pozornosti a kontemplácie v kyberpriestore,“ v *Náboženstvo v kyberpriestore*, ed. Martin Dojčár (Trnavská univerzita, 2023), 70–91.

33 Šoltés, „Problém pozornosti a kontemplácie v kyberpriestore,“ 79.

34 Šoltés, „Problém pozornosti a kontemplácie v kyberpriestore,“ 75.

a simulácie, ženského a mužského princípu, originality a imitácie, autenticity a umelosti.³⁵

Ďalšia pozornosť je venovaná „problému“ rozptyľovania, s čím tiež nemožno bezvýhradne súhlasiť. Aj rozptyľovanie možno chápať len v zmysle existencie určitej normy, ktorá určuje, na čo sa má jednotlivec v určitý okamih sústrediť. Na kyberpriestor nahliada ako na umelý svet, s výčitkou „Namiesto kontemplácie prúdenia života okolo nás radšej vytvárame umelý svet [...]“ s odvolaním sa na „boj lepších a horších faktov“ v online prostredí.³⁶ Online svet ale nemožno považovať za umelý svet, je len „predĺžením“ fyzického sveta – to čo sa deje v online svete, deje sa aj vo svete reálnom, len s tým rozdielom, že v online svete sa to stáva viditeľným, čo v realite vždy byť nemusí. Kyberpriestor je v skutočnosti len akýmsi zväčšovacím sklom reality.

V tretej kapitole sa už stretne aj s odvolávaním sa na nové formy závislostí vychádzajúce z technologického pokroku. Argumentuje sa tým, že ak človek nič nerobí, automaticky siaha po mobile, čo má byť príznak závislosti. Hovoriť však o závislosti na moderných technológiách je ako hovoriť o závislosti pračloveka na ohni či kameni. Blížiac sa k záveru prichádza autor s ďalším konštatovaním: „súčasný človek prechádza dost' vážnou krízou povrchnosti“,³⁷ pričom ďalej uvádza, ako sa z tohto kruhu vymaniť. Vyššie uvedené tvrdenie je problematické hneď z niekoľkých dôvodov – nie je podložené žiadnymi dátami (aj napriek tomu, že výrazne zdôrazňuje vážnosť situácie súčasnej doby), a navyše sa tu vynára otázka, ak toto autor tvrdí o súčasnom človeku, s akou istotou sa vôbec dá povedať, že je to problém výlučne súčasnosti? V závere autor v krátkosti zmieni i náboženstvo, pre ktoré je, podľa neho, nutná disciplína a koncentrácia, čo v kyberpriestore nie je možné. Celý príspevok končí značne pesimistickým pohľadom na dopad digitálnych technológií – podľa autora budú mozgy ľudí, ktorí vyrastali na technológiách „prepojené inak“. Dovoľme si na tomto mieste jeho úvahu ešte doplniť (tiež úvahou) – ak naozaj digitálne technológie zmenia fungovanie ľudských mozgov, len ťažko si predstaviť, že to môže byť k horšiemu...

Z celkom inej oblasti je príspevok Zuzany Marie Kostícovej (Husitská teologická fakulta, Univerzita Karlova) *Lara Croft a alternativní spiritualita: k spirituální roli počítačových her a transmediálních univers*.³⁸ Autorka nás v úvode oboznamuje s vývojom odboru herných štúdií, od ich démonizácie a upriamovania pozornosti na možné závislosti a negatívne dopady zobrazeného násilia, cez

35 Ali Ridho et al., „Cyberreligion: The Spiritual Paradox of Digital Technology,“ *Ri'ayah: Jurnal Sosial dan Keagamaan* 8, č. 2 (2023), <https://doi.org/10.32332/riayah.v8i2.7699>.

36 Šoltés, „Problém pozornosti a kontemplácie v kyberpriestore,“ 77.

37 Šoltés, „Problém pozornosti a kontemplácie v kyberpriestore,“ 83.

38 Zuzana Marie Kostíková, „Lara Croft a alternativní spiritualita: k spirituální roli počítačových her a transmediálních univers,“ v *Náboženstvo v kyberpriestore*, ed. Martin Dojčár (Trnavská univerzita, 2023), 48–69.

genderové štúdiá analyzujúce herné postavy, až po hry ako súčasť populárnej kultúry ovplyvňujúcej a formujúcej aj oblasť spirituality a náboženstva. V kontexte zmieneného prvotného všeobecného negatívneho pohľadu na herný priemysel uvádza autorka myšlienku, ktorú je vhodné aplikovať aj na niektoré z postojov prezentovaných v celom zborníku, a síce: „Panická reakcie verejnosti je typickým prívodným jevom vzniku a rozširovaní nového média.“³⁹

V nasledujúcich kapitolách je podrobne predstavená hra, resp. celé univerzum Lara Croft / Tomb Raider. Význam hier pre tvorbu spirituality je argumentovaný aj existenciou tzv. rytierov Jedi, teda spirituálneho hnutia vychádzajúceho výhradne z popkultúrneho univerza Star Wars tvoreného filmami, seriálmi a v neposlednom rade aj hrami. No tu je potrebné sa pozastaviť a položiť si otázku, či naozaj môžeme takémuto hnutiu pripisovať spirituálny charakter, resp. či mu ho pripisujú aj samotní členovia. I autorka navrhuje, že časť členov sú zrejme len recesisti, no čo je potom zvyšok? Ľudia veriaci v existenciu „temnej a svetlej strany sily“ a v možné nadobudnutie schopnosti „silu“ používať? Verí teda aj časť fanúšikov Harryho Pottera, že zobrazené čary môžu byť reálne? V týchto prípadoch by sme nemali ani tak uvažovať o existencii danej formy spirituality, ale skôr o úpenlivej túžbe časti fanúšikov aby existovala. Aj samotných rytierov Jedi teda nemožno vnímať v zmysle „verím, že sila existuje“, ale len „chcem tomu veriť“, resp. „chcem, aby to tak bolo, aj keď si uvedomujem, že to nie je možné“. V danom prípade tak ide skôr len o veľmi oddaný *fandom*.

Lara Croft je však trochu odlišný prípad, a to v tom, že prezentované mýty nie sú vytvorené špeciálne pre hry, ale vychádzajú zo skutočného sveta. Vidíme tu výrazné miešanie popkultúry s ezoterikou, okultúrou, históriou a archeológiou. Ak preskočíme ďalšie časti príspevku pripomínajúce skôr recenziu či úvod do *game walkthrough*, s podrobným opisom jednotlivých hier, ich prostredia, zainteresovaných náboženských hnutí a používaných artefaktov, dopracujeme sa k záveru (v ktorom mal daný príspevok nie končiť, ale naopak len začínať), kde autorka vyslovuje obavu, že sa takýto typ hry môže negatívne vtisnúť do hráčovho svetonázoru. Autorka tu definuje kľúčové motívy spájajúce jednotlivé hry zo série: Lara vždy vypátra to čo chce, a to aj napriek možným počiatočným pochybnostiam a výsmechu jej okolia; vieru v mágiu a nadprirodzeno (v podobe artefaktov s takouto mocou) a sprisahania tajných organizácií. V závere príspevku autorka vyslovuje domnienku, že hráč si môže začať aj v bežnom svete všímať (neexistujúce) súvislosti, vyhľadávať pochybné zdroje informácií a spochybňovať vedu. To síce môže prispievať, ako vidíme aj aktuálne na Slovensku, k debatám typu či je Zem guľatá alebo plochá a pod., no za podobné spôsoby uvažovania nemožno viniť hry, ale len kognitívne schopnosti jednotlivcov. Výskumné otázky by sme teda nemali stavať na tom, aký dopad môže mať v tomto

39 Kostíková, „Lara Croft,“ 50.

prípade hra na niektorých ľudí a ich uvažovanie (môžeme tým vytvárať zdieľanie, že ju kladieme do negatívnej roviny), ale skôr na tom, prečo vôbec taký vplyv hra či iná forma populárnej kultúry môže mať – nehľadať „problém“ a vysvetlenie v nej, ale v ľudskom uvažovaní.

Za nenápadným názvom *Od kremíka k spiritualite: úloha umelej inteligencie pri formovaní ľudského myslenia a viery*,⁴⁰ príspevku Romana Horvátha (Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave) sa skrýva skutočne zaujímavá myšlienka, ktorá však prichádza znova až na konci príspevku, kde mal, v ideálnom prípade, celý príspevok začať. Úvodná časť príspevku, ako aj prvé kapitoly, sa venujú všeobecnému charakteru umelej inteligencie. Autor tu predstavuje čo samotný pojem znamená a opisuje technologické pozadie (jazykové modely, programovacie jazyky). Niektoré detailné informácie tohto typu ani nebolo nutné uvádzať, nakoľko je značnej časti publika, mimo informačno-technologických odborov, pravdepodobne táto podoblasť problematiky cudzia a čiastočne i nezrozumiteľná. Autor zároveň vyslovuje i niekoľko výstižných poznámok ohľadom limitov umelej inteligencie a vnímania jej schopností z pohľadu človeka. Je teda nutné si uvedomiť, že „[...] dobrý v jazyku (v jeho používaní) nemusí znamenať dobrý v myslení a naopak [...]“.⁴¹ Autor sa následne zameriava na problematiku umelého vedomia, pričom opisuje časté vnímanie umelej inteligencie ako vedomej bytosti, čo súvisí s ľudskou prirodzenou tendenciou pripisovať neživým objektom ľudské vlastnosti.⁴² Práve tu sa dostávame do bodu, kedy autor načrtne možnosti vnímania umelej inteligencie ako absolútne spravodlivej, nezaujatej a najmä vševedomej. To môže viesť až k jej glorifikácii, čo je jedným z fenoménov stojacich za vznikom kultov. Vzápätí však prichádza už záver príspevku, v ktorom autor len usúdi, že umelá inteligencia má zrejme potenciál ovplyvniť aj oblasť spirituality a náboženstva, no daná myšlienka o jej zbožšťovaní zostáva nerozvinutá a hlbšie neprebádaná.

Kde je problém?

Pri hľadaní príčin negatívnych postojov ku kybernáboženstvu na Slovensku možno uvažovať o kombinácii viacerých dôvodov. Prvým je náboženské zloženie obyvateľstva, kde tvoria väčšinu rímsko-katolícki obyvatelia. Sme teda štát, kde má cirkev stále výrazný kultúrny vplyv (viď Cirkevný odbor MK SR ako spolorganizátor konferencie). Rozvoj kybernáboženstva tak môže mať v ich očiach potenciál narušiť postavenie náboženských inštitúcií, ktoré by sa v konečnom dôsledku mohli stať až nepotrebnými.

40 Roman Horváth, „Od kremíka k spiritualite: úloha umelej inteligencie pri formovaní ľudského myslenia a viery,“ v *Náboženstvo v kyberpriestore*, ed. Martin Dojčár (Trnavská univerzita, 2023), 92–103.

41 Horváth, „Od kremíka k spiritualite,“ 94.

42 Horváth, „Od kremíka k spiritualite,“ 98.

Podľa niektorých bádateľov je problémom to, že duchovní vodcovia sa v online prostredí stávajú objektami a sú okradnutí o svoju ľudskosť. Komunikácia sa podľa nich stáva povrchnou, čo vedie len ku vzniku akejsi pseudokultúry bez skutočnej podstaty.⁴³ Gurudutta Japee, ako zástupca tradicionalistickej kultúry Indie s 97 % veriacich,⁴⁴ pokračuje: „Konečným výsledkom je strata hlasu a slobody rozhodovania, čo je opak toho, čo sa snaží dosiahnuť náboženstvo. [...] Kybernetické náboženstvo pôsobí ako deštruktívna sila proti ľudskej identite aj kultúrnemu dedičstvu [...].“⁴⁵ O faktografickom obsahu týchto tvrdení azda ani netreba polemizovať a možno ich len označiť ako naozaj vysoko ovplyvnené kultúrnym a náboženským kontextom, v ktorom vznikli.

Z hľadiska charakteru stanoviska bádateľa a jeho pozicionality je nanajvýš zaujímavou aj publikácia, ktorej autormi sú Mohammad Javad Chitsaz a Mohammad Hosseini Moghaddam.⁴⁶ Zaujímavou je taktiež v spojitosti prezentovaných naratívov a kultúrno-spoločenského kontextu, v ktorom vznikla. Autori tu prezentujú obdobné myšlienky ako slovenskí a indickí kolegovia. Tvrdia, že čím viac je náboženstvo prepojené s kyberpriestorom, tým klesá miera religiozity. Existenciu religiozity v kyberpriestore autori zavrhujú. Do úvahy však treba brať to, že štúdia vznikla znova v silne tradicionalistickom prostredí, tentoraz Iránu s 99,1 % veriacich.⁴⁷

Negatívne postoje ku kybernáboženstvu sú teda prítomné najmä v tradicionalistických či menej rozvinutých krajinách, kde sa stretáme s výraznejšími hlasmi, ktoré odsudzujú všetko moderné a nové, a kybernáboženstvo je stavané často až do pozície hrozby pre duchovno a cirkev. V súvislosti s tým uskutočnil Teffera Legesse Yohannes v roku 2017 štúdiu v Etiópii, v ktorej sa snažil špecifikovať konkrétne rozdiely, ktoré tieto dve rôzne formy náboženstva prinášajú.⁴⁸ Výsledky však prekvapivo ukázali, že až tak rôzne nie sú. Ako zásadný rozdiel vnímaný veriacimi bola identifikovaná len miera anonymity.⁴⁹

43 Gurudutta Japee, „Social Media, Cyber Religion and Culture,“ *Global Journal of Interdisciplinary Studies* 6, č. 2 (2023): 53–70.

44 Pew Research Center, *Religion in India: Tolerance and Segregation* (Pew Research Center, 2015), 37, <https://www.pewresearch.org/religion/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>.

45 Japee, „Social Media,“ 63.

46 Mohamad Javad Chitsaz a Mostafa Hosseini Moghaddam, „Religiosity and Cyberspace: A Meta-Analysis on the Studies of Religion and Cyberspace,“ *Journal of Cyberspace Studies* 2, č. 2 (2018): 205–28, <https://doi.org/10.22059/jcss.2019.69640>.

47 World Values Survey, *World Values Survey Wave 7 (2017–2022) Cross-National Data-Set* (World Values Survey Association, 2023), 104, <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>.

48 Teffera Legesse Yohannes, *The Cyber Church: How It Is Understood by Its Participants, with Special Reference to the Ethiopian Christians Plus All Room in Paltalk* (MF Norwegian School of Theology, 2017).

49 Yohannes, *The Cyber Church*, 76.

Ako druhé vysvetlenie sa teda ponúka teória nákladov. Veriaci si zakladajú na nákladoch, ktoré do viery vložia. Tým, že sú tieto náklady viditeľné, vysielajú okoliu „správu“ o svojej prosociálnosti a ďalšej zbierke kladných vlastností. Kybernáboženstvo je však do veľkej miery anonymným, t. j. veriaci vykonávajú online činnosti spojené s náboženstvom prevažne sami pre seba, pre svoj náboženský sebarozvoj. Náklady zostávajú verejnosti skryté, ako aj zbožnosť jedinca značiaca všetky pozitívne vlastnosti. Kybernáboženstvo môže na prvý pohľad ľudí pripraviť o možnosť sebareprezentácie religiozity vedúcej k získaniu určitého spoločenského statusu.

Jedným z problémov negatívneho hodnotenia náboženskej skúsenosti v kyberpriestore slovenskými bádateľmi môže byť aj kultúrno-spoločenský kontext, ktorým sú nevedome ovplyvňovaní, aplikujúc svoje úvahy zrejme prevažne na kresťanstvo, ktoré v našej krajine dominuje. I keď to špecificky nedeklarujú, nemôžeme tento vplyv vylúčiť. Problematika kybernáboženstva a kyberspirituality však siaha ďaleko za hranice súčasných svetových náboženstiev či iných populárnych foriem spirituality. Prežívanie každého náboženského rituálu sa bude líšiť v závislosti na dizajne kyberpriestoru a požiadaviek náboženskej skupiny.⁵⁰ Štúdie online rituálov ukazujú, že kyberpriestor môže lepšie vyhovovať potrebám a zameraniam niektorých náboženských tradícií ako iných (Dawson 2005, 33).⁵¹ Čo je teda nepredstaviteľné pre veriacich dominantných náboženských alebo spirituálnych prúdov, môže byť pre iné (nové, resp. formujúce sa) podoby duchovna ideálne.

Zmeny v mediálnom prostredí prispievajú k zmenám v spôsobe akým spoločnosť vníma svet, premýšľa o ňom a ako sa správa.⁵² Je teda viac ako pravdepodobné, že v budúcnosti budú kybernáboženstvo a kyberspiritualita považované za samozrejmosť, keďže ďalšie a ďalšie generácie sa budú rodiť už do sveta, v ktorom je táto forma duchovna prirodzená a nie úplne nová, ako je tomu dnes.

Záver

V rámci jednotlivých príspevkov možno vybatáť takmer identickú štruktúru, kde si v ich úvode autor kladie určitú otázku v kontexte prepojenia kyberpriestoru s náboženstvom, nasleduje samotné jadro príspevku, po ktorom prichádza záver, kde len otázku položenú v úvode zopakuje a konštatuje, že zrejme tam nejaké prepojenie bude, pričom samotné jadro príspevku žiadne stanovisko ani odpoveď na „skúmaný“ problém vyplývajúci z názvu príspevku nedáva. Zborník tak pojednáva o hocičom inom, len o vedeckom poňatí náboženstva v kyberpriestore

50 Casey, „Virtual Ritual, Real Faith,“ 84.

51 Lorne L. Dawson, „The Mediation of Religious Experience in Cyberspace,“ v *Religion and Cyberspace*, ed. Morten T. Højsgaard a Margit Warburg (Routledge, 2005), 33.

52 Casey, „Virtual Ritual, Real Faith,“ 84.

re nie. Dôvodom je pravdepodobne odborné zameranie autorov, medzi ktorými neboli žiadni kultúrni antropológovia, etnológovia, či psychológovia. Religio- nistiku zastupovala len jedna autorka a ostatné zastúpené odbory predstavovali pedagogiku, filozofiu, právo, masmediálnu komunikáciu či teológiu. I keď je na jednej strane zaujímavé zistiť pohľad na analyzovanú problematiku z emických perspektív odlišných odborov, na druhej strane práve kvôli niektorým vyššie spomínaným vyjadreniam, ktoré nie sú podložené empirickými dátami, resp. sa snažia spájať rôzne informácie s doposiaľ nepreukázaným súvisom, je takáto publikácia v rámci formovania verejného či odborného diskurzu kvôli niektorým prezentovaným naratívom problematická, nakoľko najmä laická verejnosť nemu- sí byť schopná dostatočne odlišovať fakty zistené výskumom od úvah, hypotéz či nálad, čím môže spôsobiť viac škody než úžitku. Zborník síce ponúka zaujímavé myšlienky (ktoré by sa dali zhrnúť možno i na jednu stranu; a ktoré si zrejme i tak väčšina bádateľov dávno uvedomuje), no tým, že nie sú podložené žiadnymi dá- tami, sú ako samostatné texty pre čitateľa z vedeckej oblasti takmer bezcennými. Konferencia a zborník sa problematike náboženstva v kyberpriestore venovali iba povrchne a zachytili len malú časť komplexnosti témy.

Negatívne postoje slovenských autorov možno odôvodniť aj časom, kedy sa konferencia konala. Išlo o post-covidové obdobie, v ktorom sa práve téma online náboženstva stala rezonujúcou v spoločnosti. Nemenej aktuálnymi sú však aj témy umelej inteligencie, ktorej používanie sa v tom čase začalo výrazne rozši- rovať, ako aj téma dopadu počítačových hier, nakoľko na problematiku nazerá v kontexte možnosti vytvárania a šírenia konšpiračných teórií, čo práve v súvis- losti s pandémiou dosiahlo na Slovensku závažných výšin.

V texte sme pracovali s dovedna 17 publikáciami venujúcimi sa kybernábo- ženstvu, ktoré boli vydané medzi rokmi 2001 až 2023 na Slovensku, v Česku, Dánsku, Etiópii, Indii, Indonézii, Iráne, Kanade, Sudáne a v USA. Pri konfron- tácii pozitívnych a negatívnych postojov ku kyberspiritualite sa ukazuje trend, kedy bádatelia z tradicionalistických krajín vidia danú problematiku vo väčši- ne prípadov v negatívnom svetle, kdežto vedci z vyspelých krajín západného sveta nazerajú na prepojenie technológií so spiritualitou a náboženstvom značne pozitívnejšie (bez ohľadu na rok uskutočnenia výskumu), pričom svoje zistenia opierajú aj o empirické dáta.

Na záver možno len konštatovať, že v žiadnom prípade nemožno hovoriť o deštrukcii náboženstva a spirituality, ale len o ich transformácii v dôsledku pri- spôsobovania sa podmienkam doby. Virtuálny svet je len novým médiom zachy- távajúcim odraz skutočného sveta, a teda je rovnako skutočným.

